

Adilə Həsən qızı Nəzərova

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0002-4340-6882>

E-mail: adile1970@mail.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(2\).27-31](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(2).27-31)

ÜZEYİR HACIBƏYLİ: MİLLİ DƏYƏRLƏR VƏ QAYNAQLAR

Адила Гасан гызы Назарова

доктор философии по филологии

ведущий научный сотрудник Института Образования Азербайджанской Республики

УЗЕЙИР ГАДЖИБЕЙЛИ: НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И РЕСУРСЫ

Adila Gasan Nazarova

doctor of philosophy in philology,

leading research at the Institute of Education Republic of Azerbaijan

UZEYIR HAJIBAYLY: NATIONAL VALUES AND RESOURCES

Xülasə. Məlumdur ki, Şərq ölkələrində əsas janr xalq yaradıcılığı hesab olunur. Azərbaycanda mürəkkəb ideya, emosional məna yükü olan, dərin təfəkkür ifadə edən muğam və xalq mahnılarının Qərb musiqisi - opera ilə birləşməsi ilk dəfə Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında işlənmişdir. Bu əsərlər “muğam operası” adı ilə dünya musiqi tarixinə yazılmışdır. Ü.Hacıbəylinin əsərlərində, xüsusilə operettalarında Azərbaycan xalqının hüquqi azadlıq istəyi, mənəvi azadlığının – insanın daxili azadlığının ifadəsi ilə vəhdətdə işlənmişdir. Dahi bəstəkar bir müəllim olaraq ana dilli məktəblərin olmasını, qadın azadlığını, qızların təhsil almasını vacib sayırdı.

Açar sözlər: Milli dəyərlər, xalq mahnıları, opera, sintez, muğam, xor

Аннотация. Известно, что в странах Востока народное творчество считается основным жанром. В Азербайджане сочетание мугама и народных песен, несущих в себе сложную идею, эмоциональный смысл, выражающих глубокие мысли, с западной музыкой – оперой впервые получило развитие в творчестве У. Гаджибейли. Эти произведения вошли в историю мировой музыки под названием «мугамная опера». В творчестве У. Гаджибейли, особенно в его опереттах, стремление азербайджанского народа к правовой свободе сочетается с выражением его духовной свободы – внутренней свободы человека. Будучи педагогом, гениальный композитор считал важным существование школ с преподаванием на родном языке, свободу женщин и образование девочек.

Ключевые слова: Национальные ценности, народные песни, опера, синтез, мугам, хор

Abstract. It is known that in Eastern countries the main genre is considered folk art. In Azerbaijan, the combination of mugham and folk songs, which have a complex idea, emotional meaning, and express deep thinking, with Western music - opera was first used in the work of U. Hajibayly. These works were written in the history of world music under the name "mugham opera". In the works of U. Hajibayly, especially in his operettas, the desire of the Azerbaijani people for legal freedom was expressed in unity with the expression of their spiritual freedom - the inner freedom of man. As a teacher, the brilliant composer considered it important to have schools in the mother tongue, women's freedom, and girls' education.

Key words: National values, folk songs, opera, synthesis, mugham, choir

İnsanların yaratdığı mədəniyyət qarşılıqlı əvvəlcədən bəşəriyyətlə birlikdə inkişaf etmiş, sosial əlaqələrin nəticəsində yaranmış və inkişaf cəmiyyət tərəfindən ehtiyaclara uyğun olaraq etmişdir. Musiqi bu mədəni formalaşmanın lap dəyişdirilmişdir.

Azərbaycanın peşəkar musiqi sənətinin banisi, musiqi etnoqrafı, yaradıcılığında Qərb və Şərq üslubunu birləşdirən bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli beynəlxalq opera janrının repertuarına bənzərsiz əsərlər qatmış görkəmli şəxsiyyətdir. Kiçik yaşlarından atasının uzun illər şəxsi katibi olduğu məşhur Azərbaycan şairi, ictimai xadim Xurşidbanu Natəvanın evində təşkil olunan musiqi icmalarının fəaliyyəti ilə tanış olması, şeir məclislərində iştirak etməsi, sonradan həmin məclislərdə musiqi alətlərində çalmağı öyrənməsi, xalq mahnıları və muğamlar ifa etməsi, hətta 13 yaşında o dövrün məşhur xanəndəsi Cabbar Qaryağdıoğlunun iştirakı ilə Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin səhnəyə qoyduğu “Məcnun Leylinin məzarı başında” səhnəsində xorda oxuması onun musiqi sənətini daha yaxından öyrənməsinə əlverişli şərait yaratmışdı.

Ü. Hacıbəyli ilk musiqi təhsilini müəllimi və dayısı Azərbaycan musiqisinin bilicisi Ağalarbəy Əliverdibəyovdan almışdır. Mədrəsə təhsili aldıqdan və ikiillik rus-tatar məktəbini bitirdikdən sonra Qori Müəllimlər Seminariyasında oxuması ona yeni bir mədəniyyəti – Qərb musiqisini mənimsəməyə imkan vermiş, skripka, violonçel və nəfəs alətlərində ifa etməyi öyrənməsi, xalq mahnılarını Qərb musiqi notlarına salması gələcəyin dahi bəstəkarını Qərb və Şərq musiqisini sintez etməyə yönəltdir.

1905-ci ildən Hadrutda və Bakıda “Bibi-Heybət” və “Səadət” məktəblərində Azərbaycan dili, coğrafiya, tarix, riyaziyyat və rus dili müəllimi olaraq pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, bir sıra qəzet və jurnallarda məqalə və fel-yetonlar yazaraq xalqın maariflənməsi yolunda var gücü ilə çalışmışdı. Bu məqalələrin məzmunu təhsilin əhəmiyyəti, savadsızlığın, mollaxana və mədrəsələrdəki qüsurların aradan qaldırılması, ana dilli və dünyəvi məktəblərin yaradılması, qızların təhsilə cəlb edilməsi, yeni dərslərin yazılmasının gərəkliyi, məktəblərdə tərbiyə məsələləri və s. ilə bağlı problemlərlə bağlı idi.

Ü. Hacıbəylinin maarifçiliyin müxtəlif sahələri ilə əlaqədar pedaqoji görüşləri indi də öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Fikrimizcə, elmi tədqiqatlar apararkən bəstəkarın gəlib çatdığı məqamı müəyyənləşdirmək üçün bunların nəzərə alınması vacibdir.

Ü. Hacıbəylinin yaradıcılığını araşdırarkən üç məqama diqqət yetirilməsini vacib bilirik:

1. Milli düşüncə sistemində millətin (xalqın) özünəməxsus tarixi və cəmiyyətin nəzərində buna müasir baxış.

2. Operada Azərbaycan ladlarından istifadə. Dünyəvi musiqinin fonunda dini və milli musiqinin yeri.

3. Milli ideologiyanın, xalqiliyin gücü ilə bəşəri dəyərlərin müqayisəsində ortaya çıxan yeni fəlsəfi (burada həm də siyasi) dəyərlər. Milli və dünyəvi musiqinin sintezi.

Yaşadığı dövrün hakim ideologiyasını nəzərə alaraq, milli-mədəni, mənəvi-dini dəyərləri Qərb musiqisi əsasında – İtaliyada dini tamaşaların bir hissəsi kimi yaranan opera janrında işləməsi müəyyən qədər də məcburiyyətdən irəli gəlirdi. Bu kontekstdə “Şeyx Sənan”, “Şah Abbas və Xurşidbanu”, “Əsli və Kərəm”, “Harun və Leyla” operalarının librettosunun xalq dastanları, “Rüstəm və Söhrab” operasının librettosunun isə fars şairi Firdovsinin İran-Turan müharibələrindən bəhs edən məşhur “Şahnamə” poeması əsasında yazılmasına baxmayaraq, həmin əsərlərin musiqisinin Qərb-Şərq musiqisi üslubunda işlənilməsinə xatırlamaq yerinə düşər.

Məlum olduğu kimi, Şərq ölkələrinin xalq yaradıcılığının əsas janrı olan, mürəkkəb ideya, emosional mənə daşıyan, bitkin təfəkkür ifadə edən muğamın opera ilə birləşməsi ilk dəfə Ü. Hacıbəylinin yaradıcılığında işlənmiş və bu, “muğam operası” adı ilə nadir hadisə kimi dünyəvi musiqi tarixinə düşmüşdür.

Ü. Hacıbəyli “Musiqidə xəlqilik” məqaləsində qeyd edir ki, *“Azərbaycan musiqisini öyrəndikdə, ondan istifadə etdikdə, muğam sistemində, Azərbaycan musiqisində olan və çox böyük rol oynayan canlı muğamlara xüsusi diqqət verilməlidir.”* (2, s. 223)

XX əsrin ortalarında Ü. Hacıbəyli Yaxın Şərq xalqları musiqisinin nəzəri və əməli inkişafında iki məşhur Azərbaycan alimi, nəzəriyyəçisi və musiqişünasının: Səfiəddin Urməvinin (XIII əsr) və Əbdülqadir Marağainin (XIV əsr) başlıca yeri olduğunu qeyd edirdi. XX əsr Azərbaycan musiqi tarixində isə Ü. Hacıbəyli artıq S. Urməvinin davamçısı idi. O, adlarını çəkdiyi musiqişünasların qoyduğu sistemə, yəni Şərq xalqlarının musiqi mədəniyyətinə – on iki muğam və altı dəsgaha əsaslanaraq yeni musiqinin qanunlarını yaratmış, Şərqdə ilk muğam operası yazmışdır. Şərq-müsəlman aləminin musiqisin-

də ilk opera olan “Leyli və Məcnun” operasının librettosu dahi Məhəmməd Füzulinin məlum poemasının motivləri əsasında yazılmışdır. O, bu operada sonrakı əsərlərindən fərqli olaraq, yalnız muğam və xalq mahnılarından istifadə etmişdir.

Ü. Hacıbəyli “Azərbaycan xalq musiqisi-nin əsasları” kitabında yazır: *“Xalq incəsənəti, folklor üslubu səslər və gözəllik cəhətdən tükən-məz zənginliyə malikdir. ...İlk gözəl nəğmə və rəqs melodiya-larının yaradıcısı xalq özüdür. Bizə bu gün nümunə olan xalq nəğmələri əsrlər-dən bəri işlə-nə-işlə-nə yaradılmış və yalnız bizim zamanəmizdə həqiqi bədii formalar almışdır.”* (1, s. 210)

Ü. Hacıbəylinin yaradıcılığının əsas sü-tunları və mərhələləri kimi, “Leyli və Məcnun” və “Koroğlu” operalarını, “Arşın mal alan” ope-rettasını və “Azərbaycan xalq musiqisinin əsas-ları” kitabı götürülür. Məhz bu əsərlər bəstəkara dünya şöhrəti qazandırmış, Azərbaycanın musi-qi tarixində isə önəmli dönüş mərhələsi yarat-mışdır. Dahi bəstəkarın digər əsərlərindən “Əsli və Kərəm” operası, Şur və Çahargah fantaziya-ları, “Sənsiz”, “Sevgili canan” romansları, “Aşıqsayağı” triosu, eləcə də başqa vokal və instrumental əsərləri onun yaradıcılığının parlaq nümunələri kimi qəbul edilir. Böyük sənətkarın yaradıcılığında dövlət himnimizin musiqisi xü-susi yer tutur.

Ü. Hacıbəylinin ikinci operası, librettosu orta əsr fars şairi və mütəfəkkiri, sufizm nəzə-riyyəçisi Fəridəddin Əttar Nisapurinin qələmə aldığı sufi şeyxi Sənanın xristian dininə mənsub gürcü qızına olan eşqini təsvir edən rəvayət və xalq dastanının motivləri əsasında yazılan “Şeyx Sənan”dır.

Həşiyə. Əslində Ə. Nisapurinin *“Məntiqüt-teyr”* əsərində danışdığı hekayətin mənbəyi daha dərin-dir. Belə ki, İslam alimi Əbdülqadir Gilaninin müridlərindən olan Şeyx Sənan müsəl-man dinini yaymaq üçün bir çox dastanların, mühüm və ibrətamiz hadisələrin beşiyi olan Tiflis və ətraf şəhərlərinə göndərilir. Bölgə Gürcü Penek krallığının sərhədləri daxilində idi. Şeyx Sənan Tiflisə baxan, indi də onun adı ilə anılan (bəzi mənbələrdə Şeyx Sənan təpəsi, Senani, Sinani kimi də xatırlanır) təpədə yerləşir və İslamı təbliğ etmək xidmətinə başlayır. Lakin bir müddət sonra o, gürcü kralının qızına aşiq olur. İş o yerə çatır ki, şeyx kral qızının istəyi ilə xris-

tian olur, sonra baş verən bir hadisə ilə özü-nə gəlir, geri dönmək istəyəndə kralın adamları həm qızı, həm də Şeyx Sənanı qətl edir.

Ü. Hacıbəylinin “Şeyx Sənan”ı Qafqazda məşhur olan bu və bu kimi əfsanələrə yaxın olsa da, ondan bir qədər fərqlənir. Operanın əsas ide-yasının həm din, həm mədəniyyət, həm də ideo-logiya baxımından izahı, hər iki tərəfin milli, dini dəyərlərinin fərqliliyi ilə yanaşı, müəllifin özünün də dünyagörüşünü əks etdirir.

Üslubuna görə fərqlənən bu operanın mu-siqisi mətnindən daha güclü hesab olunur. “Şeyx Sənan”ın səhnə həyatının digər operalar-dan nisbətən uğursuz olması, adətən, bəstəkarın sifarişi ilə dağistanlı şair Mirzə Səməndərin yaz-dığı librettonun zəifliyi ilə əlaqələndirilir. Bəzi mənbələrdə isə operanın ilk dəfədən sonra səh-nəyə qoyulmamasının səbəbini məzmunu görə din xadimləri tərəfindən bəstəkara təhdidlər ol-ması ilə bağlanılır. Bəstəkarın özü isə operanın sırf Avropa üslubunda yazıldığı üçün ruslar və yəhudilər tərəfindən qəbul edilməsi, ancaq mü-səlman xalqının, xüsusilə dindar adamların bunu qəbul edə bilməməsi ilə izah edir.

Bütün hallarda ateizmi təbliğ edən sovet hakimiyyəti dövründə bu əsərin librettosunun mənbəyinin irfani köklərə dayanmasının müsbət qarşılanmayacağını da düşünmək olar.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, 5 pərdəli “Harun və Leyla” operası da “Şeyx Sənan”la eyni taleyi yaşamışdır və bəstəkar “Harun və Leyla”dan sonra muğam operasının imkanları-nın tükəndiyini düşünərək bir daha bu tipli ope-ra yazmamışdır.

Librettosu Heydər İsmayılov və Məmməd Səid Ordubadi tərəfindən yazılmış “Koroğlu” operası Azərbaycanda, Zaqafqaziyada, Orta Asiyada, Türkiyədə və İranda geniş yayılan “Koroğlu” dastanından qaynaqlanır. Opera klas-sik Avropa və milli musiqimizin vəhdətindən yaranmışdır və bu, ilk dəfə Şərq və Qərb musiqi mədəniyyətləri arasında qarşılıqlı təsirin nəticəsi kimi üzə çıxır. “Koroğlu” operası epik əsərdir, xor, ariya və s. kimi Avropa musiqisi formala-rından istifadə olunmaqla yazılsa da, rast, şur, çahargah ladları intonasiyası üstündə işlənmiş, xalq yaradıcılığında qəhrəmanlığı vəsf edən, ça-ğırış xarakteri daşıyan “Cəngi” rəqsi ilə zəngin-ləşdirilmişdir.

Ü. Hacıbəyli Avropa və milli musiqi dü-şüncəsini məhz “Koroğlu” operasında birləşdir-

mişdir. Bir çox Avropa ölkələrində tədqiqatçılar bu məsələni operada “şərqiçilik” və ya “Qərb musiqisində eqzotizm” kontekstində də araşdırmaqdadırlar. Məhz “Koroğlu” operasında türk-Azərbaycan milli folklorunun uzaq və əngin üfüqlərdə açılan ecazkar mənzərəsi görünür.

C. Həsənova bununla bağlı yazır: “*Ü. Hacıbəyov məntiqi ardıcılıqla xanların zülmündən cana doyan xalqın qəzəbinin coşmasını, onun psixologiyasının və əhval-ruhiyyəsinin dəyişməsinə, qorxu altında əzilən bir kütlədən Çənlibel qalasında azad həyatı tərənnüm edən mübariz qüvvəyə çevrilməsini göstərir. ... “Koroğlu” operasının uvertürası əsərin əsas ideyasını əks etdirən simfonik lövhədir. Burada xalq obrazını səciyyələndirən ən parlaq mövzular cəmlənib. “Koroğlu” uvertürası bu gün Azərbaycan xalqı üçün azadlıq himninə çevrilmişdir.*” (3)

“Koroğlu” operasında Azərbaycan xalqının xarakterik xüsusiyyətləri, taleyi, psixologiyası, milli təfəkkürü əks olunmuşdur. Əsərin süjetini xalqın azadlıq mübarizəsi, XVI – XVII əsrlərdə kəndli hərəkatı, hakim qüvvələrə tabe olmayanların qaçaqçılıq həyatı təşkil edir. Xüsusilə 1932 – 1936-cı illərdə bu məzmununda əsər yazmaq, 1937-ci ildə – repressiyaların tüğyan etdiyi bir dövrdə bu əsəri tamaşaya qoymaq böyük cəsarət tələb edirdi. Amma Ü. Hacıbəylinin milli musiqi təfəkkürünün kamillik zirvəsinin göstəricisi olan bu əsəri elə ustalıqla işlənmişdi ki, opera ona qarşı olan təhdidləri də aradan götürmüş, hətta onun sənətinin qarşısında geniş üfüqlər açmışdır.

Bünövrəsi milli musiqi mədəniyyətinin tarixi təcrübəsi üzərində qoyulan, xalq folkloru ruhundan qidalanan, aşiq musiqisi üslubunda bəstələnən “Koroğlu” operası bəstəkarın şah əsəri hesab olunur.

30 aprel 1937-ci ildə Üzeyir bəyin “Koroğlu” operasının premyerasında Hüseyn Cavid Əfəndi də ailəsi ilə birlikdə iştirak etmiş, əsəri çox bəyənmiş və hədsiz sevincində “bu gün əsil xalq bayramı, əsil sənət bayramıdır”, – deyib dostunu təbrik etmişdi.

Ü. Hacıbəylinin yenilikçi axtarışlarının əsasını xəlqilik və realizm prinsipləri təşkil edirdi. Bu prinsiplərlə də bəstəkar Azərbaycan musiqi tarixinə bəxş etdiyi ən böyük töhfəsini, 20 il üzərində işlədiyi elmi-nəzəri, fundamental əsəri “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabını yazmışdır. Kitab muğamlar haqqında əhatəli,

monumental tədqiqatdır və burada 7 əsas, 3 əlavə və muğamın inkişaf yolu təhlil edilmişdir.

Dahi bəstəkarın sonuncu – yarımçıq qalan operası, librettosunu xalq rəvayətləri əsasında özünün yazdığı “Firuzə”dir. Tədqiqatçılar qeyd edir ki, bu əsər Üzeyir bəyin yaradıcılığında yeni mərhələ olub. Əsərdə xeyir və şər, ağ və qara qütblər dəqiq və aydın verilməklə, məzmun əsasən nağıllar, əfsanələr, əsatirlər əsasında işlənilib. Musiqi dili, orkestrrovkası ancaq bəstəkarın özünün bildiyi sənət sirlərini özündə cəmləşdirib. Bəstəkarın xəstəliyi və dünyasını dəyişməsi operanın tamamlanmasına imkan verməyib. Bu opera ilə yanaşı, bəzi əsərləri də yarımçıq qalıb ki, bunlar fərqli illərdə Axundovun, Nizaminin ildönümlərinə həsr edilmiş kantatalardır və onlardan müəyyən parçalar müxtəlif tədbirlərdə səsləndirilmişdir. Bu nümunələr ithaf olunan müəlliflərin əsərlərinin ruhuna uyğun, milli və bəşəri dəyərləri ehtiva edir.

Ü. Hacıbəylinin Azərbaycan musiqisinə maraqlı töhfələrindən biri də xoşbəxt sonluqlarla bitən tamaşaları: “Ər və arvad”, “O olmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan” operettalarıdır. Bu operettalardan ikisi ekranlaşdırılmış və tamaşaya qoyulduğu vaxtdan bugünədək sevilərək baxılır. Müəllif “O olmasın, bu olsun” operettasında o dövrdə burjua-zadəgan cəmiyyətinin iç üzünü “kübar” Rüstəm bəy, onun qızı 15 yaşında Gülnazı almaq istəyən 50 yaşında varlı tacir Məşədi İbad, beş-on manata görə məsləkini dəyişən qəzetçi Rza bəy, mənfəət düşkünü qoçu Əsgər, bivec, tüfeyli həyat sürən “intelligent” Həsən bəy, bir abbası üçün ayaq altına yatmağa razı olan hambal və b. kimi ümumiləşdirilmiş obrazlar vasitəsilə üzə çıxarmış və kəskin tənqid etmişdir. Əsərdə müflisləşən zadəganların xəsisliyi, onların xüsusilə varlı tacir zümrəsi ilə ittifaq qurmağa cəhdləri Sərvər və Gülçöhrənin timsalında mənəvi azadlıq uğrunda mübarizə aparan yeni nəslin nümayəndələri ilə üz-üzə qoyulur. Bütün bunlar isə xalqın məişətini, reallığını əks etdirməklə milli psixologiyanın müasir təqdimatı idi. Eyni zamanda, yeniliyin, müasirliyin köhnəlik üzərindəki mübarizəsi və qələbəsi kimi təqdim edilirdi.

Əsərdə qəhrəmanların xarakterini açan, uyğun mənəvi uğuru və məğlubiyyəti hiss etdirən musiqilər, kütləvi – xor oxunan mahnılar, ənənəvi xalq-oyun havaları, “Uzundərə” xalq rəqsinin qismən dəyişdirilmiş melodiyasından

istifadə edilməsi hadisələrin gedişatında əhəmiyyətli rol oynayır.

Bəstəkarın son operettası olan “Arşın mal alan” da “O olmasın, bu olsun”dakı kimi həm məzmun, məna eyniliyi daşıyır, həm də musiqi xalq həyatını, milli dəyərləri əks etdirir. Müəllif əvvəlki operettaları ilə müqayisədə dramaturji baxımdan musiqisi mürəkkəb olan bu əsərində xalq mahnıları ilə muğamları sintez edərək, özünəməxsus vokal üslubu yaratmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, tarix boyu yaşanan hadisələr, inqilablar, qadağalar, qaydalar, fərvanlıq, bolluq və s. cəmiyyətin bir-biri ilə əlaqəli bütün sahələrinə, o cümlədən musiqiyə dərinlən təsir etmişdir.

İnsanın bədii təfəkkürünün yetişməsi üçün uzun illər və səbir tələb olunur. Bəzən bir gül üçün minlərlə tikanı sulamaq lazım gəlir. Ona görə də ədəbi dərinliklərə baş vurulur. Bu mənada Qərb və Şərqi, Avropa və milli mədəniyyətin qarşılıqlı sintezini yaradan Ü. Hacıbəyli musiqi tarixində milliliklə bəşəriyyətin qarşılıqlı əlaqədə əsasını qoymuşdur. Bu, onun yaradıcılığı qədər şəxsiyyətinin də böyüklüyünün göstəricisidir.

Ü. Hacıbəyli həm də ölkəmizdə peşəkar xor musiqisinin banisidir. Belə ki, Qərb musiqisinə, həmçinin kilsə xoruna müraciət etmiş, bununla da Azərbaycanda xor çoxsəsli oxuma ənənəsinin əsasını qoymuşdur. Bəstəkar özü bu barədə yazır: *“Qədim zamandan xalqımızın vokal mədəniyyəti tarixi və dəfin müşayiəti ilə solo muğamatla kifayətlənirdi. Ancaq nadir hallarda (kəndlərdə) toy zamanı, gəlinlə bəyi xor oxuması ilə tərifləyirdilər. Bu zaman da ifaçılar bir səslə – unison oxuyurdular. Xor oxumasının formasında Lənkəranda yaşayan talışlar bir az dəyişikliklər etmişlər. Onlar xoru iki yerə, qruppaya ayırmışlar. Birinci qruppa melodiyanı bitirəndə, ikincilər həmin tonla oxumağa başlayırdılar. Xor musiqisində çoxsəsli quruluşun olmamasını polifonik və harmonik fakturanın böyük çətinliklərlə rastlaşması ilə izah etmək olar.”* (4, s. 79-81)

Buradan da aydın görünür ki, bəstəkar operalarında xor ifalarını yazarkən Azərbaycan xalqının milli musiqi ənənəsinə də müraciət etmişdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti illərində (1918 – 1920) Ü. Hacıbəyli Türkiyədə də musiqişünas kimi tanınırdı. Əhməd Cavadın məşhur “Çırpınırdı Qara dəniz...” şeirinə 1918-ci ildə bəstələdiyi mahnı həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə xalqın dilində əzbər idi.

1920-ci illərdə Azərbaycanda xalq musiqisinin təbliği və tədrisi sahəsində həddindən artıq mühafizəkarlıq vardı. İfrat “solçu”lara görə “xalq çalğı alətlərində notlu ifa”da Qərb musiqisi metodikasından istifadə etmək zərərli idi, muğamın tədrisinin isə ümumiyyətlə gərəksiz olduğu iddia edilirdi. Ü. Hacıbəyli onlarla mübarizə apararaq Azərbaycan musiqisinin inkişafı üçün Avropa musiqisinin nəzəriyyəsini öyrənmək, ondan istifadə etmək lazım olduğunu göstərdi. 1930-cu illərdə isə “solçu”ların köhnəlmiş, gerilik, yeni quruluşa uyğun olmayan hesab etdikləri muğamın, həmçinin notlu əsərlərin xalq çalğı alətlərində, o cümlədən tarda ifası musiqimizə yeniliklə yanaşı, uğur, inkişaf gətirməyə başladı.

Problemin aktuallığı. Hazırda Ü. Hacıbəylinin əsərləri bütün musiqi məktəblərində tədris edilir. Bu mənada ölümünün ilk illərindən bu günə qədər davam edən yaradıcılığının tədqiqi 140-cı ildönümündə də aktualdır və bundan sonra da araşdırılacaqdır.

Problemin elmi yeniliyi. Ü. Hacıbəylinin dövrün siyasi quruluşu ilə bağlı dəyişikliklər nəticəsində səhnələşdirilən və səhnələşdirilməyən bütün əsərləri, o cümlədən operaları, operettaları, çoxsəsli simfonik əsərləri milli musiqi mədəniyyətimizin inkişafına xidmət edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Bəstəkarın əsərlərində milli dəyərlər, xor oxunan mahnılar, ənənəvi xalq rəqslərindən istifadə edilməsi cəmiyyətin həyatında, xüsusilə də gənclərin milli ruhda inkişaf etməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Hacıbəyli, Ü. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. / Ü. Hacıbəyli. -Bakı, “Şərq-Qərb”, -2019. -360 s.
2. Hacıbəyov, Ü. Seçilmiş əsərləri. / Ü. Hacıbəyov. -Bakı, “Yazıçı”, -1985. - 653 s.
3. Həsənova, C. Operalar/Koroğlu. Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” operası, Elektron dərs vəsaiti. http://ders.musigi-dunya.az/leyli_lecture.html
4. Seyidova, S. Dini musiqinin bəzi prinsipləri haqqında. – Din və musiqi. // “Musiqi Dünyası” jurnalı № 1, 1999.

Redaksiyaya daxil olub: 06.03.2025